

AFRIKA TÖRTÉNETE*

BÚR Gábor

Az afrikai történelemről írott művekkel nem kényeztetnek el minket a kiadók, nagy öröm tehát minden ebben a tárgyban megjelenő munka. Ráadásul a szerzők az afrikanisztika igazi nagyágyúi, J. D. Fage Nyugat-Afrika történetének talán legnevesebb művelője, a Birmingham-i egyetem nyugalmazott történész professzora, William Tordoff pedig Kelet- és Közép-Afrika politikai viszonyainak elismert szakértője, a Manchester-i egyetem mai afrikai politikával foglalkozó tanszékének emeritus professzora. Közös kötetük magyar kiadásának borítólapja azonban azt az érzetet sugallja, hogy a két szerző között aszimmetrikus viszony áll fenn. Fage neve nagy és kövér betűkkel került kinyomtatásra, míg szerzőtársáé aprócska, vékony betűkkel szerénykedik. A kötetet kézbe vevő azt hihetné, hogy Tordoff talán csak a jegyzetapparátus összeállításában segédkezett, ezért a megkülönböztetés, s már nézne is utána, hogy a tartalomjegyzékből, előszóból vagy a fűlszövegből ezt megtudja. Ha gondosan keres, rátalál a magyar kiadás tördelőjének és szerkesztőjének neveire, ám a szerzőkkel kapcsolatosan semmilyen eligazítást nem talál.

Nem marad más hátra, mint az eredeti, angol kiadásból tájékozódni. Már a cím is sok mindent elárul, „J. D. Fage with William Tordoff” szerepel ott szerzőként. A „with” a magyar impresszumban „és” fordítást kapott, de ez nem lenne baj, ha a magyar olvasó is megtudhatná, hogy a 2002-ben megjelent negyedik kiadás a Fage által 1978-ban megjelentette, majd 1988-ban és 1995-ben másodszer és harmadszor is kiadott „Afrika története” rendhagyó felfrissítése: Tordoff 2001-es bejegyzésű szerzői joga után olvasható, hogy Fage erkölcsi jogai (*moral right*) csorbíthatlanok. Talán a kiadó próbált nálunk olyan látszatot kelteni, mintha vadonatúj szintézist adna a kezünkbe, mindössze két évvel annak angol nyelvű megjelenése után, talán az olvasó kíméltetett meg a felesleges részletektől. A munka keletkezésének körülményei azonban fontosak, az adott esetben ráadásul a könyv erényei és hibái is – nem elhanyagolható részben – ebből következnek. Már a tartalomjegyzék is szemléletes példa erre.

A négy részre és ezen belül 19 fejezetre osztott könyv eklektikát sugall. Az olyan fejezetcímek, mint „A világkereskedelem Afrika trópusi vidékeire gyakorolt hatásának első szakasza: a rabszolga-kereskede-

* J. D. Fage – William Tordoff: *Afrika története*, 2004, Budapest, Osiris, 553 old.

lem”, kacifántos ugyan, de legalább tudjuk miről is lesz benne szó. Ám a kontinens történetének hagyományos földrajzi – regionális keretbe foglalt kronológiai áttekintése néhányszor ötvöződik a több korszakon és régióan átívelő toposzokkal. Így kapta a mű teljes második része „Az iszlám hatása Afrikára” címet, míg a jobbára „animizmusként” aposztrofált hagyományos afrikai hitvilág, illetve a kereszténység még egy fejezetcímet sem kaptak. Ez nem a korszellem miatt van így, még ha tudniillik ma az afrikai iszlám, a sokak által csak „islam noire”-ként emlegetett jelenség iránt hallatlanul meg is nőtt az érdeklődés. Sok politikus és politológus a kilátástalanul szegény afrikai muzulmánok demográfiai- robbanásszerűen szaporodó tömegében látja a nemzetközi terrorizmus fő tartalékát. A ruandai mészárlás egyik következménye is az volt, hogy hirtelen megugrott az addig túlnyomórészt keresztény országban a mozlimok száma, hiszen papok és apácák tömegei vállaltak szerepet a borzalmakban, s ez sokakat eltaszított a kereszténységtől. Mindez azonban a könyvben említés nélkül marad. Arra kell gondolnunk, hogy erre a kiegyensúlyozatlanságra a magyarázat sokkal egyszerűbb. A második világháborús pilóta-veterán Fage az 1940-es évek végén Aranyparton, a mai Ghánában kezdte egyetemi karrierjét, ekkor írta mára klasszikussá vált és tucatnyi kiadást megélt *Nyugat-Afrika története* című munkáját. Mindig is Nyugat-Afrika történetének tárgyában publikált, elsősorban Felső-Guinea nyugati felének forrásaira támaszkodva. Ezen a téren páratlan ismereteket szerzett, ám kérdéses, hogy a szaktörténész mennyire tud szabadulni a megszokott prizmatól, amikor az elkerülhetetlenül sokkal felszínesebb megközelítést igénylő átfogó szintézis megírására adja a fejét. A hatvanas évektől megjelenő, szintén sok kiadást megélt *Afrika rövid története*, illetve az 1975 és 1986 között kiadott *The Cambridge History of Africa* (mindkettő esetében Fage társszerzője, ill. társszerkesztője Roland Oliver) hasonló problémával szembesült, hogyan lehet egy Európánál háromszor nagyobb kontinens történetét egységes alapra helyezni.

Csak a könyv elolvasása után válik a tartalomjegyzék egy másik szempontból világossá, amikor már tudjuk, hogy ebben a munkában Afrika három részre osztható, nevezetesen Észak- vagy Arab-Afrikára, Nyugat-Afrikára és Bantu-Afrikára. Ám a szerzők nem tartják magukat következetesen ehhez az egyébként nem szokványos felosztáshoz. Azon érdemes elgondolkodni, hogy Észak-Afrika és a hagyományosan Fekete-Afrikának nevezett szubszaharai Afrika története egységes egésznek képvisel, vagy közöttük a különbségek dominálnak. E könyv sok erénye között az egyik, hogy az ókortól napjainkig a közös elemekre helyezi a hangsúlyt, ez azért fontos, mert Afrika történelmét az óvilág történelmének részévé teszi. Valódi gond „A telepések gyarmatai” fejezetcímmel akad. Ez teljesen hibás cím, hiszen a telepéseknek nem voltak gyarmatai, egészen 1965-ig, amikor Dél-Rhodesiában kikiáltották az egyoldalú függetlenséget. Mindaddig az anyaországok rendelkeztek a

gyarmatok felett, s utóbbiak több vagy kevesebb telepest vonzottak, ám Algéria és Dél-Afrika kivételével sehol nem voltak elegenden ahhoz, hogy ténylegesen önálló politikai tényezővé válhassanak volna. Kenya, Rhodesia és Nyaszaföld, Belga-Kongó, Marokkó és Tunézia, illetve a portugál gyarmatok mind jó példával szolgálnak erre. Mivel az adott fejezet tartalmilag nem mond ellent ennek az általánosan elfogadott nézetnek, ismét az eredeti kiadáshoz kell fordulnunk, ahol a várakozásnak megfelelően „Colonies of settlement” szerepel, itt tehát egyértelműen fordítási hibáról van szó, akárcsak a „Nyugat-Indiai szigetek” (helyesen: Nyugat-indiai-óceáni szigetek), vagy a „Fokföld Batáviai Köztársaság néven visszakerült Hollandiához” (helyesen: Fokföld visszakerült az akkori Batáviai Köztársaságnak nevezett Hollandiához), illetve néhány más esetben. A fordítás e néhány hiba ellenére is egészen kiváló, annál is inkább, mert több tudományág terminus technikusa szerepel ebben a munkában, az ősrégészettől a modern gazdaságtanig. Azt már akár ízlésbeli kérdésnek is tekinthetjük például, hogy a könyv szerint „csendes”, vagy inkább „néma” kereskedelemnek hívjuk a csere azon fajtáját, ahol az árukat cserélők egymással nem találkoznak, csupán elhelyezik azokat különböző egyezményes helyekre, s visszatérve vagy az ellenértéket találják, vagy saját árujukat érintetlenül. Talán a kötet lektorától lett volna elvárható, hogy az olyan, egyébként mellékes szerzői hibákat, mint „Kenya 1911-ig” (helyesen: Brit-Kelet-Afrika 1911-ig, hiszen a koronagyarmatból és protektorátusból álló terület csak az első világháború után kapta hivatalosan a Kenya nevet, megkülönböztetendő az akkor már szintén brit volt Német-Kelet-Afrikától) a fordításban kijavítsa.

Fage és Tordoff munkájával a magyar olvasó kezébe olyan kötet kerül, aminél jelenleg nem lehetne jobbat ajánlani az Afrika összefoglaló története iránt bármilyen nyelven érdeklődő számára. Külön erény, hogy a vitás kérdések esetében az egymással szemben álló álláspontok ismertetését sem spórolták el a szerzők, legyen szó a bronz-, illetve a vasolvasztás meglepően gyors elterjedéséről kontinens-szerte, e technika eredetének kérdéséről, vagy a közép-afrikai nagy tavak vidékén élő tuszik származásának napjainkban szomorú aktualitást kapott ügyéről. A szövegben mellékelt 12 térkép telitalálat, olyan információt hordoznak, amit a szokványos és nem csak magyar nyelvű történelem-atlászokban hiába is keresnénk, ráadásul az olvasottakat is jól illusztrálják. A kötet végére, számozatlan oldalakra biggyesztett fekete-fehér képekkel már más a helyzet. Nem valószínű, hogy bárki is ezen felvételek alapján tájékozódna a busman sziklarajzokról, vagy az egyiptomi piramisokról, de még az „Elnökválasztás, Gabon, Központi Körzet” sem mond sokat, azonkívül, hogy a képen látható két hölgy valószínűleg Omar Bongo elnökre szavazott, vagy éppen készül szavazni, különben miért is viselnék az elnök arcát ruházatukon. Mivel 1967 óta mindig ő nyerte a választásokat, még azt sem tudjuk meg a kép alapján, melyik évben vagyunk, csak egyben lehetünk biztosak, nem az éppen

napjainkban esedékes (2005. október 1.) választásokról van szó. (Ne rágjuk izgalunkban feleslegesen a körmünket, ezt is ő fogja nyerni, ő ugyanis egyike azoknak, akik Afrika számára a politikai váltógazdálkodást károsnak tartják.)

A válogatott bibliográfia (507–529. old.) viszont még e kiváló könyv esetében is külön említést érdemel. A legnevesebb afrikanisztikai folyóiratok listáját a kontinens múltját feldolgozó általános művek követik, majd minden fejezethez külön irodalomjegyzék párosul. Fanyalognivalónk csak azért van, mert A. J. P. Taylor két munkája is bekerült a harmadik részhez (13., 14. fejezetek, „Az európaiak terjeszkedése a 19. században”), míg Sík Endre négykötetes *Fekete-Afrika története* című munkáját hiába is keressük, pedig ő, Taylortól eltérően sokat tudott Afrikáról, munkája úttörő volt, ráadásul frissebb is, s ideológiailag sem volt sematikusabb, mindezen túl pedig angolul és franciául is megjelent. Igaz, a franciák pedig Cornevin *Histoire de l’Afrique des origines à nos jours*” mára már klasszikussá vált művét keresik hiába. Úgy látszik tényleg semmi nem tökéletes.